

18. Отчет Одесского общества истории и древностей с 14 ноября 1842 по 14 ноября 1843 года. Одесса. 1843. С. 11—12.

19. Маркевич А. И. Аполлон Александрович Скальковский//ЗООИД. 1900. Т. XXII. IV. Некрологи. С. 36.

20. Див.: ЗООИД. 1850. Т. II. С. 740—787, 794.

Г. С. БОНДАР

КРАЄЗНАВЧІ МАТЕРІАЛИ НА СТОРІНКАХ «ОДЕССКОГО ВЕСТНИКА» В 1827—1833 рр.

Періодична преса являє собою специфічну групу джерел, які містять чимало фактичного матеріалу. У той же час преса може розглядатись не лише як історичне джерело з історії того чи іншого періоду (як об'єкт дослідження), але й як один із осередків вивчення минулого (суб'єкт дослідження). Зокрема це торкається краєзнавчих досліджень.

В першій чверті XIX ст. на Півдні України розпочалось вивчення місцевої історії. Краєзнавчою діяльністю займались викладачі навчальних закладів, чиновники та ін. Вони проводили науково-пошукову роботу, сприяли поширенню знань серед широких верств населення, виховували повагу до науки тощо¹.

Наслідки краєзнавчих досліджень, які проводилися в цей час могли знайти своє відображення лише в газетах. Тому вивчення краєзнавчих матеріалів, що з'являлись на сторінках тодішньої преси дозволяє простежити їх основні напрямки.

Перші спроби зародження газетної справи на Півдні України відносяться до 20-х рр. XIX ст.² Згодом, у другій половині 20-х рр. XIX ст. з ініціативи Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора графа М. С. Воронцова було розпочато видання двомовної газети «Одесский вестник» — «Journal d'Odessa». Саме це видання стало одним із центрів краєзнавчих досліджень в першій половині XIX ст. Перший номер газети побачив світ 5 січня 1827 р. Газета виходила двічі на тиждень у середу і суботу на чотирьох сторінках по дві колонки на кожній: з лівої сторони містився текст французькою мовою, з правої російською. Російську частину редагував О. Левшин, французьку — П. Брунов³. На протязі 1827—1829 рр. організаторами і провідними співробітниками газети були, крім редакторів, чиновники П. Морозов і Д. Страшков⁴. В 1831 р. розділ газети, що видавався російською мовою виділився в самостійне видання, яке вихо-

дило паралельно з французьким. Її редактором був М. Розберг⁴. В цей час відбувалось становлення газети, а в 1833 р., коли її очолив О. Тройницький розпочався новий етап її життя. Це видання було єдиною газетою на Півдні України до середини XIX ст.

Поява газети саме в Одесі — одному з найбільших портів Півдня Росії — явище закономірне. Цього вимагали бурхливий розвиток капіталістичних відносин у південному регіоні, зростання обсягу торгівлі. Газета подавала звіти про торгові операції в портах Чорного і Азовського морів, знайомила з попиту на товари, містила деякі політичні вісті, урядові розпорядження, метеорологічні спостереження, відомості з сільськогосподарства, а також краєзнавчі матеріали.

Преса півдня України вже досліджувалась як історичне джерело⁵. Проте хотілось би розглянути її як чинник розвитку краєзнавства в Одесі, що сприяв вивченню історії цього регіону. Фронтальний огляд «Одесского вестника» за 1827—1833 рр. дозволяє виділити чотири групи краєзнавчих матеріалів: 1) археологічні розвідки та знахідки; 2) історичні замітки і археографічні публікації; 3) етнографічні замітки; 4) статистичні матеріали.

В цей час археологічною проблематикою займались І. П. Бларамберг, І. О. Стемпковський, Д. В. Корейша.

Іван Павлович Бларамберг (1772—1831) — один з перших дослідників стародавніх знахідок на Півдні України. Саме йому належала честь започаткувати на сторінках «Одесского вестника» рубрику «Древности» і вже в січні 1827 р. опублікувати замітку «О древностях Акермана и Овидиополя». В ній, спираючись на документи, він доводив, що Акерман стоїть на місці древньої Тіри, а Овідіополь — там, де був древній Ніконій. В цьому ж році І. П. Бларамберг опублікував ще дві статті про археологічні знахідки, в яких дав пояснення надписам на барельєфах та монетах, що свідчили про перебування римлян на узбережжі Чорного моря⁶. Він здійснив ще дві археологічні публікації в 1828 р. та по одній в 1829 р. і 1830 р.⁷ Проаналізувавши давньогрецькі надписи і монети І. П. Бларамберг уточнив деякі фрагменти історії Боспорського царства і довів існування царя Спартокоса IV (284 р. до н. е.), а також розповів про діяльність синагоги в Пантікапеї. На базі своїх досліджень він відкрив існування «Союзу п'яти», який складався з міст і портів західного берегу Чорного моря. І. П. Бларамберг першим розробив нумізматику Ольвії та сусідніх з нею давньо-

грецьких поселень, а також точно визначив місцезнаходження ряду міст, фортець та поселень.

На сторінках «Одесского вестника» помістив ряд публікацій відомий археолог, адъютант та домашній секретар герцога Рішельє Іван Олексійович Стемпковський (1789—1832). В 1823 р. він подав графу М. С. Воронцову записку «Мысли относительно изыскания древностей в Новороссийском крае», результатом чого стало відкриття двох археологічних музеїв: в Одесі (1825 р.) і Керчі (1826 р.). Уже будучи керченським градоначальником (1829—1832) І. О. Стемпковський продовжував займатись археологією. Так, на протязі цього часу він здійснив сім археологічних публікацій в «Одесском вестнике» (чотири в 1829 р., одну в 1830 р. та дві в 1832 р.)⁸. В основному це публікації, в яких проаналізовані стародавні знахідки в Керчі (глиняні статуетки, надписи з мармуру, прикраси з перламутру тощо). Помістив на сторінках «Одесского вестника» з 1827 по 1833 рр. дві замітки чиновник Д. В. Корейша, в яких проаналізував знахідки поблизу Керчі⁹.

Археологічні дослідження викликали інтерес Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора М. С. Воронцова. Про це свідчать рапорт І. О. Стемпковського¹⁰ опублікований в «Одесском вестнике» в 1830 р., а також звіт чиновника Г. В. Теплякова, вміщений в цій же газеті в 1829 р.¹¹.

В 1828 р. в газеті була опублікована замітка невідомого автора про знахідку мамонтового бивня в 60-ти верстах від Одеси на річці Тілігул, який був відправлений до Одеського археологічного музею¹². За сім років на сторінках «Одесского вестника» було вміщено вісімнадцять археологічних публікацій.

Історичні дослідження в «Одесском вестнике» започаткував французький подорожувач Е. Тетбу де Маринї. В своїй замітці в 1828 р. він розповів про давнє поселення генуезців у Анапській фортеці¹³.

В зв'язку з російсько-турецькою війною (1828—1829) з'явилась публікація невідомого автора про битву під Варною в 1444 р. між турецьким і угорсько-польським військом короля Владислава III¹⁴. У відповідь на її появу відгукнувся тоді ще молодий чиновник канцелярії Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Аполлон Олександрович Скальковський (1808—1898). в університетські роки він цікавився середньовічною історією Польщі і тому в своїй публікації звернув увагу читачів на допущені автором помилки¹⁵.

Слід зауважити, що, як уже було вказано в історичній літературі, цю статтю в «Одесском вестнике» можна вважати першою науковою працею «Геродота Новоросійського краю» в Одесі¹⁶ (раніше вважалось, що перша публікація була в 1835 р.).

В 1829 р. сторінки «Одесского вестника» стали ареною для полеміки стосовно кримських татар. На замітку невідомого автора, який писав, що татари є нащадками готів відгукнувся І. Добрильов. Він відстоював точку зору, що жителі південного Криму — це нащадки монголів, а не готів¹⁷. Ця невеличка дискусія свідчила про зростання інтересу читачів «Одесского вестника» до історії.

Як вже зазначив В. М. Хмарський, «Одесский вестник» стояв у витоків археографічної справи на Півдні України¹⁸. Саме на його сторінках в 1833 р. була започаткована рубрика «Материалы для истории Одессы», яка поклала початок систематичної публікації історичних документів на сторінках газети. Цю справу розпочав видатний історик і археолог Микола Никифорович Мурзакевич (1808—1883). Він працював у бібліотеці графа М. С. Воронцова і знайшов документи, які вперше опублікував на сторінках «Одесского вестника». В 1833 р. М. Н. Мурзакевич оприлюднив шість документів з історії Одеси: «Выписка о взятии замка Хаджибейского», «Указ Екатерины II об устройении г. Одессы», «Положение о поселении в окрестностях Одессы греков и албанцев, в последнюю войну в Архипелаге служивших», «Положение для вызываемых из Архипелага и других заграничных мест в Одессу градских переселенцев», «Высочайший Рескрипт о поселении греков и албанцев, служивших в России во время турецкой войны», «Высочайший Рескрипт о учреждении в г. Гаджибей портовой таможни и карантина»¹⁹.

Згадуваний уже Е. Тетбу де Маріні започаткував в 1828 р. публікацію етнографічних матеріалів на сторінках «Одесского вестника», помістивши замітку про релігію черкесів²⁰. Другою була стаття невідомого автора в цьому ж році, вміщена в чотирьох номерах газети. Вона описувала весілля кримських татар²¹.

До краєзнавчих матеріалів можна віднести і статистичні відомості, що публікувались в «Одесском вестнике». Пріоритет у публікації статистичних матеріалів належить О. І. Левшину, який уже в 1827 р. опублікував статистичні дані про характер освіти в Одесі в 20-і рр. XIX ст.²² Слід зазначити, що статистичні публікації є найбільшою групою краєзнавчих

матеріалів на сторінках газети в досліджуваний період. Всього було опубліковано двадцять одну статтю зі статистики. В них можна знайти відомості про народонаселення іноземних поселенців, стан різних підприємств, торгівлю, клімат, маяки, стан різних ремесел в Одесі, Бессарабській області, Херсонській і Катеринославській губерніях, Криму та в цілому в Новоросійському краї²³.

Отже, слід відзначити, що вже в перші роки свого існування газета «Одесский вестник» мала певні елементи краєзнавчої діяльності. Науковому характеру видання сприяли краєзнавчі публікації таких відомих дослідників як І. П. Бларамберг, І. О. Стемповський, Д. В. Корейша, М. Н. Мурзакевич, А. О. Скальковський, Е. Тетбу де Маріньї, О. І. Левшин. Всього в досліджуваний період було здійснено сорок три публікації краєзнавчого характеру. Таким чином, поява «Одесского вестника» сприяла згуртуванню краєзнавчих сил в Одесі і інтенсифікації досліджень в цій галузі на Півдні України.

ПРИМІТКИ:

1. Григорьева Т. Ф. Становление и развитие краеведения в Южной Украине в конце XVIII — первой половине XIX в.//Историческое краеведение в СССР: вопросы теории и практики. К., 1991. С. 85—94.

2. О периодических изданиях в Одессе//Одесский вестник. 1828. 18 февраля.

3. Яшук П. И. «Одесский вестник» — одна из первых периферийных газет на Украине (3 нагоды 150-річчя заснування).//Журналистика. Питання історії, теорії і практики. Вип. 5. К., 1978. С. 104—105.

4. Берман Я. З. До столітніх роковин заснування газети «Одесский вестник» (1827—1927). Матеріали для історичного нарису. К., 1928. С. 16.

5. Гребцова И. С. Пресса южных губерний Украины первой половины XIX в. как источник по истории Новороссийского края//Записки исторического факультета. Вип. 1. Одесса, 1995. С. 170—187.

6. Див.: Бларамберг І. П. О находке двух надгробных камней с барельефами и надписями//Одесский вестник. 1827. 19 марта; Його ж. Открытие признаков древней крепости близ Симферополя//Одесский вестник. 1827. 7, 10, 24 сентября.

7. Див.: Одесский вестник. 1828. 15, 22 декабря; 1829. 27 ноября, 7 декабря; 1830. 6 августа.

8. Див.: Одесский вестник. 1829. 6 апреля, 15 мая, 2 октября, 12 октября; 1830. 8 октября; 1832. 29 июня, 6 августа.

9. Див.: Одесский вестник. 1830. 1 ноября; 1833. 2 августа.

10. Див.: Стемповський І. О. Об археологическом открытии близ Керчи//Одесский вестник. 1830. 8 октября.

11. Див.: Тепляков Г. В. Отчет о разных памятниках древности, открытых и приобретенных в некоторых местах Болгарии и Румынии//Прибавление к Одесскому вестнику. 1829. 21 декабря.

12. Див.: Естественная история (сообщение о находке мамонтового бивня)//Одесский вестник. 1828. 22 сентября.

13. Див.: Е. Тетбу де Мариньї. Извлечения из неизданного путешествия по берегам Черного моря в 1823, 1824 и 1825 годах//Одесский вестник. 1828. 14 апреля.

14. Див.: Одесский вестник. 1828. 13 октября, 24 октября.

15. Див.: Скальковский А. О. Критика. Письмо к издателю (в ответ на статью на французском языке в № 82 «Notions historiques. Sur ville d'Odessus, aujourd'hui Varna») //Одесский вестник. 1828. 27 октября.

16. Хмарський В. М. Видатний громадянин міста (про внесок А. О. Скальковського у розвиток культури Одеси у першій половині XIX ст.)// Археология и этнология Восточной Европы: материалы и исследования (сборник научных работ, посвященный 60-летию В. Н. Станко). Одесса, 1997. С. 254.

17. Див.: Одесский вестник. 1829. 26 января, 16 марта.

18. Хмарський В. М. Початок археографічної діяльності в Одесі//Записки історичного факультету. Вип. 4. Одеса, 1997. С. 183—192.

19. Див.: Одесский вестник. 1833. 4, 11, 18 ноября, 6, 13, 30 марта.

20. Див.: Е. Тетбу де Мариньї. О религии черкесов//Одесский вестник. 1828. 13 июня.

21. Див.: Этнография. Описание татарской свадьбы//Одесский вестник. 1828. 18, 25, 28 июля.

22. Див.: Левшин О. Статистика. О просвещении Одессы//Одесский вестник. 1827. 14 июня.

23. Див.: Одесский вестник. 1827. 14 июня, 26 ноября, 5 декабря; 1828. 11, 21 января, 24 марта, 4, 11, 21, 25 апреля, 5, 9 мая, 23, 30 июня, 4 июля, 26, 29 сентября, 27 октября; 1829. 20 февраля, 3 апреля, 18 декабря; 8 марта, 7 мая, 4, 18 июня, 9, 20, 23, 27, 30 августа, 6, 10 сентября; 1831. 8, 18 апреля, 29 августа; 1832. 18 июня; 1833. 15 апреля. 7, 14, 18, 25 октября.

А. М. ШАБАНОВА

ИСТОЧНИКИ ИЗУЧЕНИЯ СУДОСТРОИТЕЛЬНОГО ПРОМЫСЛА КРЕСТЬЯН СЕВЕРО-ЗАПАДА РОССИИ В XVII — ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XVIII в.

В XVII — первой половине XVIII в. сельское население составляло подавляющую массу жителей Северо-Запада России. Природные ресурсы края создавали благоприятные условия для занятий промыслами и ремеслами¹. Сохранилось очень мало источников со сведениями о ремесле и мелкотоварном производстве в российской деревне XVII — первой половине XVIII в. Исследователи не располагают массовыми источниками, так как в России того времени не проводился целенаправленный учет крестьянских промыслов. Сведения эти приходится собирать по крупницам в разных архивных фондах. Предлагаемый материал извлечен из нескольких видов источников: писцовых и переписных книг XVII в., при-